

BASISREADER KG:

BEELDEND

**Ontwikkelingen in de beeldende kunst in de
Middeleeuwen.**

HOOFDSTUK: BEELDENDE KUNST - in de Middeleeuwen

Hoofdstuk: Beeldende kunst in de Middeleeuwen.

1: De romaanse schilderkunst.

Gegeven de interesse van Karel de Grote voor literaire cultuur, is het niet verrassend dat er in deze tijd veel van de artistieke inspanningen gericht waren op het illumineren van manuscripten (is het illustreren en decoreren van handgeschreven teksten). Karolingische handschriften waren van dierenhuiden-perkament, men had geen papyrus en wist ook nog niet hoe men papier kon maken. Voor hele dure manuscripten werden de bladzijden eerst paars (de allerduurste pigmentkleur) geleverd, daarna werd met zilver -of goudpigment geschreven. De stijl waarin deze tekeningen gemaakt werd noemt men Romaans. De kenmerken van deze stijl zijn: enigszins eenvoudige weergave van mensfiguren, vaak met grote ogen (symbolisch), nadruk op de lijnvoering bijvoorbeeld in de contouren(= lineair), sterk expressieve voorstellingen (om op die manier de gelovigen levendige voorstellingen bij te brengen); men probeert op verschillende manieren ruimte te suggereren (zonder dat men kennis van perspectief had) door middel van het gebruik van plans (verschillende lagen: voorplan, middenplan, achterplan) ; door stapeling (figuren op elkaar gestapeld moesten dan de indruk geven achter elkaar te staan) ; overlapping (door figuren elkaar te laten overlappen leek het alsof er sprake was van ruimtelijkheid) en tot slot: schaduw en lichtval.

2: De romaanse beeldhouwkunst.

In de Romaanse beeldhouwkunst, zie je deze kenmerken ook. De Romaanse beeldhouwkunst bevond zich meestal aan de buitenzijde van kerken. Op de façade (= voorgevel) zag je veel beelden van heiligen, ook deze beelden waren expressief qua voorstelling en enigszins primitief van stijl, met veel nadruk op de lijnvoering.

De reden waarom men vooral aan de buitenzijde beeldhouwwerken plaatste was omdat de interieurs van de kerken zeer donker waren: op die manier zou je geen beeldhouwwerk kunnen bewonderen. Op het portaal van de kerk zag je vaak heel

indrukwekkende, meeslepnde voorstellingen van bijvoorbeeld het Laatste Oordeel (n.a.v. de Bijbel: in het laatste oordeel worden alle mensen tot leven geroepen en oordeelt God over de mensen of ze goed geweest zijn (die worden door engelen naar hemel begeleid en zijn aan de rechterhand van God afgebeeld) of dat ze slecht geweest zijn (dan worden ze door duivels meegevoerd naar de Hel - vooral de Hel gaf aanleiding tot de meest gruwelijke voorstellingen). Dit werd niet voor niets op deze plaats, en zo expressief, gemaakt: zo zagen de gelovigen die naar binnen gingen in de kerk, waarom ze zich aan Gods' woord dienden te houden.

3: De romaanse architectuur.

Ook in de architectuur was er sprake van de Romaanse stijl (romaans is daar afkomstig van Romeins: dit soort bouwwerken leken in bouwwijze en stijl veel op de Romeinse bouwkunst). Deze Romaanse bouwstijl zag je veel in de kloosterkerken, je kunt deze stijl herkennen aan de zware, massieve, gesloten bouw en het gebruik van tongewelven, koepelgewelven en kruisgewelven. Deze Romaanse bouwstijl is in heel Europa te vinden. De oorsprong van deze stijl ligt in de Benedictijner traditie van dienstbaarheid, studie en afzondering (vandaar de massieve en gesloten bouw). Een beroemd voorbeeld van Romaanse bouwkunst is de kerk in Vézelay. Daarop zie je talloze dieren, mensen en decoratieve vormen. Vaak zeer expressief van karakter. Pas in de Gotiek kwam er kritiek op het fantastische (= op het voorstellingsvermogen inwerkende

afbeeldingen) karakter van de Romaanse decoratie. Die kritiek werd geuit door Bernardus van Clairvaux, die hierover opmerkte dat hij ontzet was door het karakter van de Romaanse beeldhouwwerken, omdat hij zoveel variaties van vormen zag, dat mensen daardoor eerder geneigd waren het marmer te lezen dan de Heilige Schrift en dat men daardoor tijd zou verspillen door de verwondering over die beeldhouwwerken, liever dan te mediteren over Gods' werken. Je merkt daaraan dat er op een gegeven moment een beweging op gang komt, die weer terug wil naar de eenvoud, soberheid ook in de kunst. (Die beweging wordt in de Gotiek ingezet door deze Bernardus van Clairvaux en de orde van de cisterciënzers en is een reactie op de weelde en rijkdom van de cluniacenzers)

4: De Gotiek.

Parijs werd het nieuwe centrum rond 1150. Het was de stad waar de koning resideerde. De stad was erg in opkomst door de toenemende handel. In Parijs ontstonden rond deze tijd de Gotische architectuur, de scholastiek en de universiteit. Deze drie creaties hebben dezelfde oorsprong: een wens om alle kennis op systematische manier te onderzoeken en ordenen.

De bloeiperiode in Parijs had te maken met de volgende factoren:

- Een hernieuwde interesse in kennis (aangewakkerd door de hervondst van de schriften van Aristoteles)
- Door de kruistochten en pelgrimstochten werd de handel groter, waardoor het feodaal systeem verzwakte. Dit gaf mogelijkheden voor veranderingen.
- Er ontstonden nieuwe kloosterorden: de orde van de cisterciënzers en de bedelorden (naar Franciscus van Assisië).

5: De gotische architectuur.

In de benedictijner abdij van St.Denis, in Parijs besloot de cluniacenser abt (Abt Suger) een nieuwe kerk te laten bouwen. Hij wilde dat omdat er vanwege de grote hoeveelheden pelgrims, meer ruimte nodig was in de kerk. In de Romaanse architectuur werd er vooral verder gewerkt met Romeinse bouwprincipes. In de Gotiek ontdekt men nu een nieuw bouwprincipe: de skeletbouw. Daarbij wordt de zwaartekracht via de ribben naar beneden afgevoerd, waardoor men een meer open (dus lichter ogend) bouwwerk kreeg. De kerken werden op deze manier van binnen van kruisribgewelven voorzien, en van buiten werden de muren gesteund door luchtbogen en steunberen. De kruisribgewelven vormen met het gebruik van spitsbogen, het kenmerk van de gotische architectuur.

Abt Suger voegt daar nog iets anders aan toe: hij laat de architect de apsissen en straalkapellen samenvoegen met het koor. Daardoor ontstaat een ruimte die niet door muren doorbroken wordt. Het resultaat hiervan is, dat er licht schijnt door de ramen achter het altaar. De hoeveelheid licht, samen met de evenwichtige verhoudingen van de slanke pijlers en het opwaartse effect in de kerk, worden gezien als het begin van de gotische architectuur.

6: Het goddelijke licht in de kathedralen.

Abt Suger, en de cluniacenser orde, streefden naar grote pracht en praal in Gods huis. Ze wilden dit om ervoor te zorgen dat de gelovigen in de kerk/ kathedraal een bijna goddelijke ervaring hadden. Het effect van de gotische kathedraal was tweeledig: vanuit de verre omtrek was de toren van de kathedraal te zien als symbool van het goddelijke/ hemelse.

Anderzijds als je een gotische kathedraal binnen ging kreeg je een bijna mystieke, hemelse ervaring door de pracht en praal van de architectuur, maar vooral door het bijzondere, gekleurde licht. Het interieur was open en hoog maar vooral heel licht. Dat licht was mogelijk geworden door het principe van de skeletbouw: op die manier konden de muren dunner worden en was het mogelijk grote ramen te plaatsen. De hoeveelheid licht was zelfs zo groot dat het bijna verblindend werkte. Daarom ging men over tot het temperen van het licht met behulp van glas in lood ramen. Deze ramen hadden ook de functie om een meer hemelse sfeer op te roepen.

Licht als mystieke ervaring, was een idee dat in de tijd van de Gotiek veel voorkwam. Het had te maken met ideeën uit de theologie over schoonheid. Hierover werd door verschillende scholastici geschreven. De gedachte hield het volgende in: Elk wezen is een klein licht dat de geest verlicht. Uiteindelijk, wanneer het licht steeds puurder wordt (door hoger in de hiërarchie te stijgen - dat kon men bereiken door Gods woord te volgen) komt men steeds dichterbij het meest pure licht, en dat is God. De glas in lood ramen illustreerden deze opvatting. Wanneer men naar een glas in lood raam keek, was men zich bewust van een onzichtbare bron (de zon = God) die door het raam scheen, het verlichtte en het daardoor betekenis gaf. De afbeeldingen die er op de glas in lood ramen te zien waren, waren ook weer bedoeld om de gelovigen kennis over de bijbel aan te reiken.

Bernardus van Clairvaux, die behoorde tot de orde van de strengere cisterciënzers, was het niet eens met deze opvatting over schoonheid van Abt Suger. Hij vond dat het niet moest gaan over pracht en praal (dat waren dingen van de buitenkant - oppervlakkige dingen die er niet toe deden) maar het geloof moest centraal staan, en niets moest de gelovige daarvan afleiden. Toch werden ook de kerken van de cisterciënzers in de gotische stijl gebouwd. Er werd daar echter niet gewerkt met overdadige decoraties die pracht en praal illustreerden, maar er werd met eenvoudige verhoudingen geprobeerd een harmonieus evenwicht te bereiken, waardoor de aandacht meer op de vorm en de structuur van de bouwkunst kwam te liggen dan op de decoratie. Dit paste bij het streven van Bernardus van Clairvaux: eenvoud en zuiverheid.

De term gotiek overigens, stamt uit de 17de eeuw: men vond deze stijl toen verwerpelijk omdat men in de Gotiek niet volgens de klassieke regels werkte. De term Gotiek betekent barbaars of grof.

7 De beeldhouwkunst in de Gotiek.

De beeldhouwkunst in de Gotiek was net zoals in de Romaanse tijd, vooral te vinden aan de buitenzijde van kerken en kathedralen en met name op de façades. Er waren veel beelden van heiligen maar ook talloze symbolische figuren en dieren of monsters. Op de portalen zag je ook weer afbeeldingen van het Laatste Oordeel, of uit het leven van Maria. Vaak zag je ook dieren uit de dierenriem afgebeeld op de randen van de portalen. Deze verwezen naar de sterrebeelden. Daarnaast waren er vaak beelden van de jaarkalender in de vorm van de werkzaamheden van de mens aangebracht, zo werd er naar verschillende jaargetijden verwezen en het feit dat deze mensen aan het werk, en de jaargetijden allemaal onderdeel waren van het goddelijk bestel.

De kenmerken van de gotische beeldhouwkunst laten een verloop zien:

- van erg langgerekte figuren naar figuren in levensechtere proporties
- van statische figuren naar meer dynamische figuren (door meer vrijstaande beelden te maken, met meer aandacht voor de plasticiteit en lichamelijkeheid)

- De gezichten hadden aanvankelijk vooral een mystieke blik, later kwamen er meer expressieve, maar ook meer realistische trekken in het gezicht.

8: de schilderkunst in de Gotiek.

Een van de centrale figuren uit de schilderkunst van de late Gotiek is Giotto. Deze schilder ontwikkelde een minder vlakke, platte manier van schilderen. Daarmee wordt Giotto ook vaak gezien als een van de voorlopers van de Renaissance. Toch is goed aan zijn schilderwerken te zien, dat hij eerder in de late Gotiek past. Dat heeft te maken met de voorstellingen die hij schilderde: dat waren steeds voorstellingen die met heiligenlevens te maken hadden. De mooiste voorbeelden daarvan zijn te zien in Assisië (waar hij een serie muurschilderingen = fresco's heeft gemaakt over het leven van Fransiscus van Assisië ; en in Padua heeft hij het interieur van een kapel beschilderd met fresco's waarin ook weer heiligenlevens centraal staan. De stijl waarin Giotto schilderde was wel heel vernieuwend: hij schilderde meer levensechte figuren, door meer op de plasticiteit te letten, en door de houdingen van de figuren uitdrukkingvoller te maken. Ook de expressie van de gezichten liet veel emotie zien. Giotto probeerde ook al zijn voorstellingen, werkelijker te laten lijken door delen van de omgeving erbij te schilderen: landschappen en architectonische elementen. Juist aan die elementen kun je zien dat Giotto nog niet echt bij de Renaissance-schilders hoort: de regels van het perspectief zijn namelijk niet (goed) toegepast.